

Vzdělávání dospělých - Evropa a my

Jaromír Coufalík

Vzdělávání dospělých zůstává v České republice na okraji zájmu vzdělávací politiky. A to i přesto, že je státní koncepce celoživotního učení všeobecně uznávána. Celoživotní vzdělávání se týká mnohem rozsáhlejší cílové skupiny, než je vzdělávání dětí a mládeže. Může ve větší šíři zvyšovat pozitivní účinky vzdělávání jak pro jednotlivce, tak i pro stát. Proto Národní vzdělávací fond uvítal zakázku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy vypracovat analytickou studii o vzdělávání dospělých v rámci celoživotního učení. Studie měla analyzovat současnou situaci a vývoj vzdělávání dospělých v České republice a také navrhnout opatření ke zlepšení současného stavu. Studie, kterou vypracoval řešitelský tým Národního vzdělávacího fondu a konzultoval s více než dvacetičlennou skupinou odborníků reprezentujících poskytovatele vzdělávání dospělých, zaměstnavatele, regionální orgány a instituce trhu práce a podpory zaměstnanosti, dospěla k řadě zajímavých zjištění.

Česko a Evropská unie

Ačkoliv každá země rozvíjí svůj vzdělávací systém s přihlédnutím ke svým specifickým potřebám a podmínkám, existují přesto společné rysy příznačné pro celou skupinu zemí EU. Ze studie vyplývá, že ve vzdělávání dospělých existují jak v Česku, tak i v zemích EU přinejmenším tři společné znaky. Je to různorodá struktura poskytovatelů vzdělávání dospělých (školy, podniky, vzdělávací firmy, orgány sociálních partnerů, komory, neziskové a další organizace), dále pak vzrůstající počty účastníků vzdělávání dospělých a také stále zřetelnější zaměřování obsahu vzdělávacích programů na specifické potřeby jednotlivců.

Na druhé straně studie dospěla k pěti rozdílům, které ve vzdělávání dospělých mezi Českou republikou a zeměmi EU existují. Lze je stručně vyjádřit takto:

- Zatímco v zemích EU se průběžně zlepšuje právní rámec vzdělávání dospělých, v Česku se v posledním desetiletí nezlepšil.
- Zatímco v zemích EU je patrná značná spoluúčast sociálních partnerů na vzdělávání dospělých, v ČR existuje většinou jen na úrovni lokální, nikoliv regionální nebo dokonce národní.
- Zatímco v zemích EU jsou na národní nebo sektorové úrovni zavedeny účinné finanční pobídky pro rozvoj vzdělávání dospělých, v Česku existují jen v míře ovlivňující nepatrnou část vzdělávání dospělých.
- Zatímco v zemích EU je patrný rozvoj systémů hodnocení kvality a certifikace, v ČR je v této oblasti za posledních deset let pokrok nepatrný a pro uznávání dovedností získaných neformálním vzděláváním ještě nebyly učiněny ani přípravné kroky.
- Zatímco v zemích EU se v posledním desetiletí zvýšila účast obcí a regionů na rozvoji systémů vzdělávání dospělých, v České republice se na tomto rozvoji nepodílejí téměř vůbec.

Nepříznivě vyznívající srovnání lze konkretizovat několika údaji ze tří hlavních oblastí vzdělávání dospělých, tj. ze vzdělávání dospělých ve školách, ze vzdělávání zaměstnanců podniků a z rekvalifikačního vzdělávání uchazečů o zaměstnání.

Řeč čísel

Počty dospělých ve školách, kteří se vzdělávají v programech vedoucích k dosažení určitého stupně vzdělání, tvoří v ČR na rozdíl od většiny zemí EU jen nepatrný podíl - asi 6 procent z celkového počtu vzdělávaných a tento podíl se v čase nijak výrazně nemění. Na vyšších a vysokých školách se vzdělává ve zmíněných programech asi 16 procent celkového počtu vzdělávaných.

Pokud jde o vzdělávání zaměstnanců podniků, mohla studie poprvé využít výsledky prvního statistického šetření, které se v Česku vůbec zabývalo vzděláváním zaměstnanců. Z výsledků tohoto šetření jasně vyplývá, že vzdělávání zaměstnanců je stěžejní oblastí vzdělávání dospělých. Údaje z roku 1999, který byl referenčním obdobím tohoto šetření, ukázaly, že se v tu dobu v ČR vzdělávalo v některé z forem vzdělávání asi 970 000 osob. Protože v podnicích zařazených do vzorku šetření pracuje asi polovina celkového počtu zaměstnanců, lze odhadnout celkový počet vzdělávaných zaměstnanců asi na 2 miliony osob.

Z výsledků jednorázových šetření na menších vzorcích se dá odhadnout, že počty vzdělávaných zaměstnanců se v první polovině 90. let zvyšovaly a ve druhé polovině 90. let stagnovaly. Šetření rovněž potvrdilo značné rozdíly ve vzdělávání zaměstnanců v podnicích podle odvětví (nejvíce v bankovníctví, nejméně v textilním průmyslu a pohostinství), podle velikosti podniku (nejméně v malých a středních podnicích) a podle zahraniční kapitálové účasti (v podnicích se zahraničním kapitálem se vzdělává relativně více zaměstnanců).

Rekvalifikačního vzdělávání uchazečů o zaměstnání se v Česku účastní 7 procent z celkového počtu. I když se tento podíl zvyšuje, stále zůstává daleko za obdobným podílem dosahovaným v zemích EU. Jeho poskytovateli jsou u nás asi ze dvou třetin soukromé vzdělávací instituce, i když je kapacita českých škol zpravidla využita jen zčásti.

Financování vzdělávání

Rychlý rozvoj vzdělávání dospělých v zemích EU lze ilustrovat například údaji z Německa. Zatímco celkové výdaje na vzdělávání se tam v období 1965 - 1992 zvýšily sedmapůlkrát, výdaje na vzdělávání dospělých se zvýšily 138krát a zvyšovaly se tedy osmnáctkrát rychleji.

Pokud jde o zdroje financování, existují v zásadě tři: za prvé zdroje státu, regionů a obcí, za druhé zdroje podniků či vůbec sociálních partnerů a za třetí zdroje jednotlivců. Ačkoliv v jednotlivých zemích je proporce těchto tří zdrojů samozřejmě odlišná, dospěla studie k odhadu, že v zemích EU je tato proporce asi 18 : 72 : 10. To potvrzuje nejvýznamnější roli podniků a sociálních partnerů na financování vzdělávání dospělých.

Do uvedených zdrojů financování vzdělávání dospělých nejsou zahrnuty příspěvky z evropských programů a fondů, zejména Evropského sociálního fondu, jejichž podíl na celkových zdrojích financování vzdělávání dospělých představuje zejména v méně rozvinutých zemích významný podíl. Například Španělsko uvádí dokonce 30 procent.

Když se v letech 1997 a 1998 za koordinace Výboru pro vzdělávání OECD pracovalo v 11 zemích (včetně České republiky) na mezinárodním projektu Alternativní přístupy k financování celoživotního učení, byly v zúčastněných zemích odhadovány mezery v participaci na vzdělávání pro období do roku 2005. Nezávisle na sobě dospělo 11 zemí ke zjištění, že největší nedostatky jsou v účasti dospělých na vzdělávání.

Kvantitativně byly vyčísleny asi 10 až 40 krát větší než mezery v participaci v účasti mladých lidí na počátečním vzdělávání. Proto lze očekávat, že právě vzdělávání dospělých bude v Evropě patřit k prioritám vzdělávací politiky. To se týká i využívání finančních zdrojů. Studie o vzdělávání dospělých shrnula také dosud nesouvislé a neúplné údaje o financování vzdělávání dospělých v ČR. Odhadla, že výdaje na vzdělávání dospělých poskytované školami činí jen asi 2 - 3 procenta veřejných výdajů na střední, vyšší a vysoké školy, tj. asi 540 - 810 mil. Kč ročně. Ze statistického šetření o vzdělávání zaměstnanců vyplývá, že výdaje na vzdělávání činila u nás před dvěma lety 1,13 procenta z celkových nákladů práce, tedy asi 11 miliard Kč ročně. Výdaje na třetí součást vzdělávání dospělých, tj. na rekvalifikační vzdělávání, pak dosahují asi 350 mil. Kč ročně. Výše těchto výdajů je v Česku zhruba poloviční než v zemích EU.

Jak je patrné, i v ČR vzdělávání dospělých financují převážně podniky. Proporci mezi zdroji státu, podniků a jednotlivců odhadla studie na 11 : 88 : 1. Při porovnání s obdobným poměrem financování v zemích EU je v Česku zřetelný menší podíl výdajů státu na vzdělávání dospělých. Naše zaostávání lze ilustrovat dalším odhadem publikovaným ve studii. Jde o roční průměrnou výši výdajů na jednu ekonomicky aktivní osobu, která v roce 1999 činila 2 524 Kč. V Německu (podle údajů o šest let starších) bylo na tyto účely vynaloženo 24 608 Kč, v Dánsku 24 620 Kč a Norsku 7 030 Kč.

Toto nepříznivé srovnání by mělo příslušné instituce v ČR vybídnout k úsilí o zlepšení současného nepříznivého stavu. Řada doporučení již existuje, a to jak ve studii, tak i v oficiálních dokumentech, jako je například Národní program rozvoje vzdělávání v ČR. V něm se navrhuje zlepšit právní rámec vzdělávání dospělých a také zavést účinné finanční pobídky pro rozvoj vzdělávání dospělých. Podobné návrhy obsahuje i druhá verze Dlouhodobého záměru rozvoje vzdělávání a vzdělávací soustavy v České republice, na němž pracuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Uvádí se v něm, že návrh zákona o dalším vzdělávání vypracuje MŠMT ve spolupráci s MPSV a dalšími partnery do prosince 2004.

Na základě zveřejněných studií je vcelku jasná koncepce vzdělávání dospělých v České republice. Rozhodující však bude, zda se navrhovaná opatření rychle zavedou do praxe, nebo zůstanou na papíře.